

ЛІТЕРАТУРА

1. Апресян Ю. Д. Лексическая семантика. Синонимические средства языка / Юрий Дереникович Апресян. – М. : Наука, 1974. – 367 с.
2. Губанова И. С. Структурно-квантитивная характеристика омонимии в современном английском языке : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.04 “Германские языки” / И. С. Губанова. – Нижний Новгород, 2010. – 18 с.
3. Кочерган М. П. Лексическая сочетаемость омонимов и лингвистический статус омонимии / М. П. Кочерган // Научные доклады высшей школы. Филологические науки. – 1981. – № 5. – С. 47–55.
4. Малаховский Л. В. Теория лексической и грамматической омонимии / Лев Владимирович Малаховский. – М. : Наука, 1990. – 238с.
5. Новиков Д. Н. Разграничение полисемии и омонимии в свете когнитивной лингвистики (на материале современного английского языка) : дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Новиков Дмитрий Николаевич. – СПб., 2001. – 173 с.
6. Огуй О. Д. Системно-квантитативні аспекти полісемії в німецькій мові (синхронія, діахронія та панхронія) : автореф. дис. ... доктора філол. наук : спец. 10.02.04 “Германські мови” / О. Д. Огуй. – К., 2000. – 37 с.
7. Соколов О. М. Вопросы структурно-семантической дивергенции в лексике / Олег Михайлович Соколов. – Нежин : ТОВ “Тідромакс”, 2009. – 332 с.
8. Солдатова Л. П. Розмежування явищ повної лексичної омонімії та полісемії (словниковий та функціонально-стилістичний аспекти) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 “Українська мова” / Л. П. Солдатова. – К., 2007. – 23 с.
9. Харитончик З. А. Лексикология английского языка / Зинаида Андреевна Харитончик. – Мн. : Вышэйшая школа, 1992. – 229 с.
10. Частотный словарь сочетаемости современного английского языка. Лексикографическое пособие / [Н. О. Волкова, Р. З. Гинзбург, В. И. Перебейнос и др.]. – М. : Наука, 1971. – Ч. I. – С. 60–66.
11. Intelligent Tools for Creating and Analysing Electronic Text Corpora for Humanities Research (IntelliText). University of Leeds [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://sm1c09.leeds.ac.uk/itweb/htdocs/Query.html#>

ВПЛИВ СОЦІОКУЛЬТУРНИХ ФАКТОРІВ НА ПРОСОДИЧНЕ ОФОРМЛЕННЯ ВІДМОВИ В АНГЛІЙСЬКОМУ ДІАЛОГІЧНОМУ МОВЛЕННІ

СОКИРСЬКА О. С.

*Національний технічний університет України
“Київський політехнічний інститут”*

Питання вивчення впливу соціокультурних факторів на просодичне оформлення англійського мовлення набувають на сучасному етапі розвитку лінгвістики все більшої актуальності. Таке вивчення має особливо велике значення для проведення експериментально-фонетичних досліджень інтонаційного вираження відмови в англійському діалогічному мовленні.

Це пов'язано, насамперед, з тим, що відомі [1; 3; 9–11; 13; 14; 22; 23; 29] результати досліджень впливу окремих соціокультурних факторів, отримані під час вивчення закономірностей просодичного оформлення різних типів емоційних висловлювань не можуть, на жаль, бути безпосередньо використані при встановленні особливостей інтонаційного вираження висловлювань відмови.

Тому метою нашого дослідження є виявлення стійких ознак комплексів соціокультурних факторів, здатних впливати на специфіку просодичного оформлення висловлювань відмови в англійському діалогічному мовленні.

Відомо, що на мовленнєві звички людини впливає середовище, в якому вона живе, при цьому вона часто неусвідомлено засвоює мовні особливості оточення – членів родини, друзів, товаришів [4, с. 23]. Отже, саме мовленнєва поведінка може слугувати критерієм приналежності мовця до того чи іншого соціального прошарку [6].

Відповідно до загального визначення, під культурою спілкування слід розуміти сукупність знань і вмінь, способів та навичок комунікативної взаємодії, а також пов'язаних з нею загальних для конкретного суспільства і конкретних ситуацій етико-психологічних принципів і норм. Вона залежить не лише від комунікативного потенціалу особистості, а й від набутих нею знань, умінь, навичок встановлювати контакт [17]. Набуту таким чином мовленнєву культуру мовця віддзеркалює, насамперед, ступінь його опанування мовою, здатність породжувати й розуміти тексти відповідно до орфоепічної норми. Через те, що рівень мовленнєвої культури безпосередньо співвідноситься за опозицією індивідуальне/соціальне, він визначається, окрім індивідуальних факторів, цілою низкою соціально і ситуативно зумовлених чинників [16, с. 64].

Унаслідок цього виникає поняття соціолекту як основної одиниці соціальної стратифікації мови, під яким прийнято розуміти сукупність мовних особливостей, властивих певній соціальній групі – професійній, становій, віковій, гендерній тощо – у межах тієї чи іншої підсистеми національної мови [16, с. 64; 21, с. 22; 12, с. 154; 4, с. 88].

Звідси стає зрозумілим, що на мовлення людини здійснює значний вплив її соціальний статус, що трактується дослідниками як місце особи, яке вона займає в структурі суспільства [23, с. 310]. Цей фактор і відображає зумовлене відповідними зв'язками й відносинами взаємне становище індивідів [20, с. 1] та визначає традиційні моделі їхньої рольової поведінки, які суспільство очікує від кожного комуніканта, що має певний соціальний статус. Саме публічні ролі можуть часто визначатися за формальними маркерами, як, наприклад, уніформа, але до основних маркерів належить, безсумнівно, мова [23, с. 310].

Мовними маркерами вважають неконтрольовані мовленнєві підказки, які слухач застосовує для того, щоб зробити припущення про біологічні, психологічні й соціальні характеристики мовця. При цьому маркери та пов'язані з ними фактори, що дозволяють співвідносити комунікативну поведінку мовців, можна класифікувати за чотирма категоріями: 1) біологічні риси; 2) особисті риси; 3) приналежність до соціальної групи; 4) ситуаційні характеристики [18, с. 90].

Зіставити наведені та наявні в інших працях наукові погляди на соціальну зумовленість культури мовлення людини, вважаємо, що **соціокультурний рівень мовця** визначається за ступенем володіння ним мовою, сукупністю знань і вмінь, способів та навичок комунікативної поведінки, здібністю до адекватного кодування / декодування інформації у її співвіднесенні з конкретною ситуацією та цілями комунікації.

Викладене свідчить, що під час безпосереднього дослідження закономірностей просодичного оформлення відмови в англійському діалогічному мовленні доцільно звертати особливу увагу на різницю соціокультурних рівнів (низький, середній, високий) комунікантів як рушійної сили, що впливає на добір адресантом лексичних і просодичних засобів оформлення відмови та її декодування адресатом.

Характеризуючи мовне спілкування взагалі, необхідно враховувати, що це складний процес, у вивченні якого варто виділити три аспекти: власне лінгвістичний (аналіз тих мовних засобів – фонетичних, інтонаційних, лексичних, граматичних, – які використовуються в комунікації), психологічний (взаємна установка комунікативних, їхні комунікативні інтенції, очікування, індивідуальні особливості поведінки тощо) і соціальний. Останній аспект, як зазначено вище, включає в себе статусні та рольові відмінності, що виявляються між людьми в актах комунікації, суспільні стандарти й вимоги, які висувають до тих або інших форм мовної поведінки, соціальні відмінності між мовцями в їхньому відношенні до власних і чужих моделей мовної поведінки [4, с. 163].

Оскільки комунікація як процес обміну інформацією здійснюється в певних соціальних і комунікативних умовах, що детермінують форму мовленнєвого акту [19, с. 101], то кожен зі співрозмовників змушений здійснювати добір мовних засобів у залежності від його соціальної приналежності [4, с. 164]. Тому для адекватного розуміння інформації кожному зі співрозмовників необхідно враховувати соціокультурний рівень комуніканта і мовленнєву ситуацію, оскільки одне й те ж висловлювання може справити на нього протилежний до прагматичної настанови мовця ефект [9, с. 23].

Незалежно від того, до якої соціальної групи належить мовець, яким є його соціокультурний рівень або певний соціальний статус, динаміку перебігу комунікації, у якій він бере участь, відбиває його соціальна роль, у якій втілюється притаманний йому стандарт особистісної поведінки в конкретній ситуації. Це пов'язано з тим, що саме соціальний статус і визначає потенційний набір соціальних ролей для конкретної особистості, а також її положення в певній конфігурації соціальних ролей. Завдяки цьому багатоаспектність соціального статусу зумовлює різноманітність його рольових виявів у мові й мовленні [20, с. 11]. Отже, індивід як представник певної соціальної групи неминуче буде позначати свій соціокультурний статус маркерами всіх рівнів мови, що відрізняються як кількісно, так і якісно від загальноприйнятої норми такою мірою, якою сам мовець здатен трансформувати лінгвістичні засоби в межах поля його індивідуальної культури [22]. При цьому вираження почуттів мовця може здійснюватися за допомогою практично невичерпного арсеналу мовних і немовних засобів у їхній органічній єдності зі змістом

і структурними характеристиками [9, с. 18]. На відміну від цього, вираження соціального статусу мовця виявляється в дотримванні певної тактики спілкування, яка пов'язана з виявленням статусно-рольового місця особистості [20, с. 12].

Досліджуючи специфіку актуалізації висловлень відмови в діалозі, слід зважати на думку [8], згідно з якою конфліктний дискурс є досить розповсюдженим, оскільки як адресант, так і адресат є живими людьми, що змушені, зазвичай, виконувати певний набір соціальних ролей: 1) структурно-функціональної залежності (родинні зв'язки: мати / дочка, сват / брат тощо; робочі стосунки: керівник / підлеглий, старший / молодший; особисті стосунки: друг / ворог, закоханий / байдужий і т.п.); 2) інтенціональної залежності, що є результатом комунікативного наміру: бажає / не бажає спілкуватись, бажає / ігнорує спілкування, бажає / вимушений спілкуватись тощо. У свою чергу, добір мовцем мовних засобів і форм вираження негативної реакції, успішність здійснення комунікативних намірів співрозмовників та характер прагматичного ефекту залежить від особистості адресата, оскільки мовець породжує висловлювання, спираючись на свої знання або уявлення про адресата: його соціальний статус і роль, компетентність, можливості сприйняття, вік тощо [15, с. 6]. Важливими факторами, які обумовлюють адекватність спілкування, є також наявність спільного фонду знань співрозмовників, спільність знакових засобів і певна спільність соціального досвіду [7].

На соціофонетичну варіативність, спосіб та особливості мовлення впливають такі соціолінгвістичні характеристики мовця, як вік, стать, рід занять, місцевість, етнічна і класова приналежність, соціальний статус мовця та ін. [12, с. 154]. Оскільки [16, с. 64] соціокультурна варіативність мовлення впливає на вибір засобів на сегментному і надсегментному рівнях, то його інтонаційні особливості можуть слугувати вихідним моментом у визначенні соціального статусу індивіда [13]. При цьому соціальний статус мовця тісно пов'язаний з поняттям стилю вимови, який встановлюється лише з детальною характеристикою соціального “обличчя” мовця. З психологічної та фізіологічної точок зору під стилем вимови розуміють певні акустичні еквіваленти перебудов внутрішнього середовища організму, які корелюють зі змінами ситуації спілкування [16, с. 65]. Тому, окрім впливу соціального статусу мовця на тональний рівень і діапазон актуалізації висловлень, темп і гучність вимовляння, також велике значення має й емоційна насиченість висловлювання [1].

При вивченні особливостей впливу соціокультурних факторів на просодичне оформлення відмови важливо зважати на те [22, с. 17], що найбільш адекватний опис соціокультурних аспектів інтонаційної організації емоційних висловлювань доцільно здійснювати, орієнтуючись на таку модель механізму комунікації, яка дозволяє: розмежовувати соціокультурні простори мовця і слухача; визначити загальну зону їхньої комунікативної компетенції; співвіднести кодовану й декодовану інформацію з нормою комунікації на конкретному соціокультурному рівні; ураховувати мовні та немовні засоби комунікації; однозначно описувати умови комунікації в межах від її нормального перебігу до припинення.

За результатами відомого [11, с. 20–21] розгляду механізму взаємодії лінгвістичних засобів мови доведено, що фонетичні засоби в певних мовленнєвих ситуаціях можуть виконувати свою компенсаційну функцію лише за допомогою односпрямованої чи різноспрямованої їхньої взаємодії з іншими засобами. Результатом указаної взаємовпливу стає підвищення чи пониження ступеня смислової й емоційної акцентуації висловлення. За цим механізмом і реалізуються впливові по відношенню до змісту підфункції використання фонетичних засобів: підсилювальна, послаблююча, корегуюча, уточнююча, взаємодоповнююча, допоміжна, супроводжуюча тощо.

На думку авторів праці [24, с. 35], лише акцентуація та інтонація, за винятком невеликих варіацій, є постійними; саме вони виступають носіями смислу, саме вони, а не синтаксична структура висловлення, зумовлюють психологічну реакцію слухача. При цьому [5, с. 50] інтонація є природним вираженням модальності, яка дозволяє нам розрізняти, чи є певне висловлення констатацією факту, питанням чи наказом. Крім того, по-різному інтоноване речення може являти собою будь-який з їх відомих комунікативних типів [2, с. 46]. Для з'ясування ступеня впливу інтонації на зміст висловлення відмови є, як свідчить експериментальна практика, сенс зважати на зміни номенклатури її компонентів, запропонованих у роботі А. А. Калити [10, с. 96–97]: 1) мелодика мовлення; 2) фразовий наголос; 3) ритм; 4) гучність; 5) темп і паузація; 6) тембр.

Аналіз результатів дослідження інтонаційної структури стимулу та реакції діалогічних єдностей, які передають незгоду / згоду [2, с. 185–186] експліцитно та імпліцитно, дає нам змогу очікувати появу інваріантних просодичних ознак, що мають бути притаманні актуалізації висловлень відмови: 1) розходження у тональних характеристиках за рівнями або в межах верхньої й нижньої меж одного рівня; 2) однотиповість звуження частотного діапазону на ядерному складі та в передтермінальному сегменті відносно частотного діапазону фрази; 3) варіативний характер інтервалу стику кінця стимулу й початку реакції; 4) розбіжність у темпі звучання за рівневими показниками або в межах одного рівня. Варто також звертати увагу на можливе послаблення семантичного потенціалу лексико-граматичних засобів, вираження істинної суб'єктивно-модальної настанови, яке має забезпечуватися маркерами просодичного рівня і, відповідно, зростанням смислороздільної ролі інтонації.

Не слід залишати поза увагою й інтонаційні навички мовця, оскільки вони є мовленнєвими навичками, а мовлення за своєю природою є ситуативним, тому й інтонація завжди залежить від мовленнєвої ситуації: з ким ми розмовляємо, де ми знаходимося, який комунікативний намір ми хочемо здійснити за допомогою інтонації [3, с. 10]. При цьому важливо враховувати, що загальною умовою здійснення комунікації повинен бути збіг фонетичних значень у свідомості комунікантів [11, с. 34].

Викладене вище дозволяє вважати, що для експериментально-фонетичного встановлення впливу соціокультурних факторів на просодичне оформлення відмови в англійському діалогічному мовленні достатньо обрати таку провідну інтегруючу їхню номенклатуру ознак: соціокультурний рівень мовця (високий, середній, низький), відношення соціального статусу мовця до соціального

статусу слухача (вищий, рівний, нижчий), ситуацію спілкування (формальна, неформальна), характер вираження відмови (експліцитний, імпліцитний), форма вираження відмови (вербальна, невербальна). Подібна логіка добору соціокультурних факторів може бути застосована у разі дослідження закономірностей просодичного оформлення інших груп діалогічних єдностей дисонансного типу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алексенко С. Ф. Варіативність інтонаційної моделі висловлення-вибачення у мовленнєвій комунікації (експериментально-фонетичне дослідження на матеріалі англійського діалогічного мовлення) : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / Алексенко Світлана Федорівна. – К., 2004. – 233 с.
2. Андрієвська Е. М. Інтонаційне вираження категорії згоди/незгоди у французькому діалогічному мовленні (експериментально-фонетичне дослідження): дис. ... канд. філол. наук : 10.02.05 / Андрієвська Елла Миколаївна. – К., 2001. – 208 с.
3. Андронік Н. П. Інтонаційне оформлення дискусійного висловлювання / Н. П. Андронік // Вісник Чернігівського державного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка. – 2009. – № 63. – С. 8–13.
4. Антошкіна Л. І. Соціолінгвістика : [навчальний посібник] / Л. І. Антошкіна, Г. М. Красовська, П. І. Сигеда, О. М. Сухомлинов. – Донецьк : ТОВ “Юго-Восток, Лтд”, 2007. – 355 с.
5. Балли Ш. Общая лингвистика и вопросы французского языка / Шарль Балли. – М. : Изд-во ин. лит-ры, 1955. – 416 с.
6. Башкова Л. С. Социальная роль в контексте языковой вариативности / Л. С. Башкова // Типологія мовних значень у діяхронічному та зіставному аспектах. – 2009. – № 19. – С. 77–84.
7. Белоус Н. А. Ситуационная пресуппозиция конфликтного дискурса / Н. А. Белоус // Функциональный анализ значимых единиц русского языка : [межвуз. сб. науч. ст.]. – 2007. – № 2. – С. 130–135.
8. Белоус Н. А. Прагматическая реализация коммуникативных стратегий в конфликтном дискурсе [Электронный ресурс] / Н. А. Белоус // Мир лингвистики и коммуникации : [электронный научный журнал]. – 2006. – Т. 1. – № 5. – С. 52–59. – Режим доступа : http://elibrary.ru/author_items.asp?authorid=272737.
9. Іванова С. В. Просодичні засоби реалізації семантики здивування в англійському діалогічному мовленні (Експериментально-фонетичне дослідження) : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / Іванова Світлана Вікторівна. – К., 1997. – 186 с.
10. Калита А.А. Фонетичні засоби актуалізації смислу англійського емоційного висловлювання : [монографія] / Алла Андріївна Калита. – К. : Вид. центр КДЛУ, 2001. – 351 с.
11. Калита А. А. Актуалізація емоційно-прагматичного потенціалу висловлення : [монографія] / Алла Андріївна Калита. – Тернопіль : Підручники і посібники, 2007. – 320 с.

12. Калита А. А., Тараненко Л. І. Словник фонетичних термінів (короткий) / А. А. Калита, Л. І. Тараненко. – Тернопіль : Підручники і посібники, 2010. – 256 с.
13. Карасик В. И. Язык социального статуса / Владимир Ильич Карасик. – М. : ИЯ РАН, 1992. – 330 с.
14. Красовська І. В. Взаємодія інтонаційних та паралінгвістичних засобів у процесі сприйняття англійських емоційних висловлень / І. В. Красовська // Науковий вісник Волинського державного університету імені Лесі Українки. – 2007. – № 3. – С. 284–288.
15. Крисанова Т. А. Висловлювання з негативною оцінкою адресата в сучасній англійській мові (комунікативно-прагматичний аспект) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 “Германські мови” / Т. А. Крисанова. – К., 1999. – 20 с.
16. Норець Т. М. Гендерний аспект дослідження норми вимови / Т. М. Норець // Культура народів Причорномор'я. – 2007. – № 122. – С. 64–65.
17. Обран-Лембрик Л. Е. Соціальна психологія / Лідія Ернестівна Обран-Лембрик. – К. : Академвидав, 2005. – 446 с.
18. Олікова М. О. Соціолінгвістика : [навчальний посібник] / Марія Олександрівна Олікова. – К. : ІЗМН, 1997. – 144 с.
19. Осовська І. М. Висловлювання-відмова: структурно-семантичний та комунікативно-прагматичний аспекти (на матеріалі сучасної німецької мови) : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / Осовська Ірина Миколаївна. – Чернівці, 2002. – 187 с.
20. Свідченко О. А. Мовні засоби вираження соціального статусу в сучасній англійській мові : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 “Германські мови” / О. А. Свідченко. – К., 1997. – 19 с.
21. Степанов Г. В. Типология языковых состояний и ситуаций в странах романской речи / Георгий Владимирович Степанов. – М. : Наука, 1976. – 224 с.
22. Федорів Я. Р. Соціокультурні аспекти просодичної організації висловлювань-невдоволень (експериментально-фонетичне дослідження) : дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 / Федорів Ярослава Романівна. – К., 2000. – 248 с.
23. Crystal D. How Language Works : How Babies Babble, Words Change Meaning, and Languages Live Or Die / David Crystal. – N. Y. : The Overlook Press, 2005. – 512 p.
24. Marouzeau J. Precis de stylistique française / Jules Marouzeau. – P. : Masson et Cie, 1969. – 191 p.

КАТЕГОРИЗАЦІЙНІ КВАЛІФІКАТОРИ

СТАРКО В. Ф.

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

Дослідження природномовної категоризації є важливим напрямком сучасної когнітивної лінгвістики, який торкається фундаментальних питань мови, мислення та їх взаємозв'язку. Одне із ключових питань, яке стоїть перед дослідниками, стосується мовних засобів, що їх мовці використовують при категоризації. Особливо цікавими є випадки порубіжних об'єктів, що їх важко однозначно віднести до того чи того класу.